Reisz Terézia

Az iskolai teljesítmények szociokulturális megközelítése

A közoktatási intézmények teljesítményének, az oktatás hatékonyságának mérésével kapcsolatban az elmúlt években bőséges szakirodalom látott napvilágot. (1–5) Az iskolai tudás mérésének filozófiája és módszertana jelentősen megváltozott. Az elmúlt évtizedek oktatáspolitikája mögött meghatározóan a nagy tömegű hátrányos helyzetű rétegek mobilitását előmozdító társadalompolitikai célok húzódtak meg. (6,7) A mindenki számára elsajátítható tudáselemek közvetítésére és elosztására egységes – réteg-specifikusan szelektáló – oktatási intézményrendszert, taneszközöket, oktatástechnológiát és forráselosztási mechanizmust rendeltek.

A központi irányítás következtében a tömegoktatásra épülő közoktatás értékelési rendszerét is lefelé nivelláló követelményekre és mérési módszerekre alapozták. A centrális szemléleti megközelítésből következően a folyamat tervezéséből, irányításából és értékeléséből kimaradtak azok a szempontok, amelyek az oktatási folyamat plurális kulturális sajátosságaira és mikrotársadalmi elemeire reflektálhattak volna.

A nagyobb tudástőke felhalmozása bizonyítottan jobb életminőséghez, gazdagabb személyes élethez, a társadalmi, gazdasági és kulturális reprodukció új minőségeihez vezet. A tudástőke összetételében és felhalmozásának stratégiájában, az induló esélyek kialakításában fontos szerepe van az elsődleges szocializációt biztosító családi közösségnek. A család az a primer kulturális miliő, amelyben a kisgyermekkor kezdetétől, a szocializáció során a szubkulturális normák, viselkedésminták, érték-preferenciák, habitusok interiorizálódnak. A tanulási folyamatban – a kutatások szerint – sokkal nagyobb szerepe van a családnak, a mikro-környezetnek, a lakóhelynek, a kortárs csoportnak, a legújabb információközlő csúcstechnológiáknak, mint ahogy ezt eddig sejtettük. Az itt kialakított tanulási attitűdöket az iskola oktatási, nevelési folyamatai erőteljesen módosítják. *(8, 9)*

A társadalmilag konvertálható tudásnak a gazdasági, hatalmi státuszokban való felhalmozódására, a szimbolikus- és tudástőke akkumulálódásának folyamatára – a hazai szaktudományban *Ferge Zsuzsa* közvetítésével – *Bourdieu (10)* világított rá. A szimbolikus tőke kialakulásának és felhalmozódásának színtere a család. A szimbolikus tőke hordozói a kulturális ethoszok, amelyek az egyes nemzedékek kulturális áthagyományozási folyamatában, a családi közösségek történelme során formálódnak és öröklődnek át. Az egyes társadalmi rétegek ethoszai történelmileg más-más értékpreferenciákkal rendelkeztek, tartalmuk társadalmi rétegenként eltérő. A családi ethoszok sajátos karakterek, viselkedési minták, normák, gazdasági-társadalmi aspirációk, mobilitási utak, problémamegoldási modellek értékképződményeiben öltenek testet. Az iskolában megszerezhető tudás és az általa megcélzott társadalmi, gazdasági mobilitás ethosza elsősorban a középosztály tőkefelhalmozási eszköze.

Az iskolában elsajátítható tudástőke nem tételeződik egységes értékpreferenciaként a magyar társadalom egyre differenciálódó rétegei körében. Ugyanakkor demokratikus elvekre épülő oktatási rendszerünk ma is figyelmen kívül hagyja a plurális kulturális értékközvetítés területi és mikro-társadalmi szükségleteit. Nemcsak az a kérdés, hogy a mai

magyar társadalomban az iskolai tudás-tőke mely rétegek számára jelent mobilitási esélyeket, hogy az iskola képes-e betölteni társadalmi mobilitási funkcióját. Kérdés az, hogy mi a szerepe a családnak az iskolában elsajátított tudás mennyiségének, tartalmának kialakulásában, valamint az is, hogy mit kezd a gyermeke jövőjéért felelős család az iskolában elsajátított tudással olyan helyzetben, amikor gyermeke számára szakmát, életpályát választ. E kérdések kapcsán kutatási eredményeink segítségével az iskolai tudás néhány szociokulturális összefüggésére kívánok rávilágítani.

A korábbi években, Csongrád megyében elvégzett iskolai tudásfelmérés kontroll-kutatásaként 1999. májusában Baranya megyében reprezentatív mintán megismételtük a tanulók tantárgyi teljesítményvizsgálatát. Mérésünket kiegészítettük a tanulók és tanáraik pszichológiai vizsgálatával, az iskola infrastruktúráját, finanszírozási és innovációs potenciálját feltáró mérési eszközökkel, valamint a családok szociokulturális helyzetét, művelődési és életstratégiáját feltáró kérdőívekkel. A 7. osztályosok és 11. évfolyamos diákok körében felvett 1168 családszociológiai kérdőívet a tanulók otthon, szüleikkel együtt töltötték ki. A mérési eszköz kérdései a tanuló, illetve a szülők iskolai és munkahelyi útjára, a lakóhelyen és az azon kívül zajló intézményi és nem intézményi szakmai, nyelvi, közhasznú továbbképzési, továbbtanulási eseményeire vonatkoznak. Kitérünk a család művelődési és pihenési szokásaira, oktatási és művelődési intézmények látogatottságára, fogyasztási és életmódbeli beállítódásaira, értékválasztásaira, jövedelmi és vagyoni helyzetük jelen és időbeli változásaira, lakóhelyi, munkahelyi körülményeikre és mobilitási aspirációira is. Rákérdeztünk a nyelvi, kulturális közösségekhez való kötődésükre, civil szervezeti aktivitásukra és a család életstratégiáját meghatározó gondjaira, terveire. A tanulók iskolai teljesítményét egyrészt a tanulók év végi tanulmányi átlagaival, másrészt a közoktatásban már használatos, továbbá saját fejlesztésű tantárgyi tesztekekkel mértük.

A tanulók eredményességét vizsgálva az év végi tanulmányi átlagok, valamint a tantárgyi teszteredmények összesített átlagának összehasonlításakor ellentmondó adatok tárulnak fel a tanuló iskolai teljesítményéről. A tanulmányi érdemjegyek átlaga összességében jobb előmenetelt tükröz, mint a tantárgyi tesztekkel mért tudásszint. A vizsgálatban részvevő tanulók év végi tanulmányi átlaga 3,6 volt. Amennyiben a 0–100 százalékig terjedő tesztértékeket ötfokú skálán helyezzük el, akkor a tantárgyi tesztekkel mért teljesítmények átlaga 3,0. Mindkét teljesítmény-változó szerint is a legjobb tanulók a gimnáziumokban tanultak. A tanévet 4,1-

év végi átlagok	iskolatípus				együtt
	általános iskola	gimnázium	szakközépiskola	szakmunkásképző	
elégtelen	1,3%	–	1,1%		0,9%
elégséges	6,0%	4,6%	12,2%		6,5%
közepes	31,0%	26,8%	51,3%	66,2%	37,7%
jó	40,8%	44,4%	34,4%	33,8%	39,5%
jeles	20,9%	24,2%	1,1%		15,4%
együtt	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

1. táblázat. A tanulók év végi tanulmányi átlagának iskolatípusonkénti megoszlása

teszt-eredmény	iskolatípusok				együtt
	általános iskola	gimnázium	szakközépiskola	szakmunkásképző	
0–20%	37,9%	3,2%	8,9%	10,5%	19,9%
21–40%	21,6%	19,1%	28,4%	7,0%	20,4%
41–60%	15,3%	20,1%	25,4%	28,1%	19,9%
61–80%	15,8%	17,0%	24,9%	36,0%	20,0%
81–100%	9,4%	40,6%	12,4%	18,4%	19,9%
együtt	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

2. táblázat. A tanulók teszteredményeinek iskolatípusonkénti alakulása

es év végi átlaggal zárták le a gimnazisták, ugyanakkor a teszteredményük átlagértéke csupán 3,7 volt. A tanulmányi átlagtól (3,6) eltérőek a tantárgyi teszteredmények (2,3) az általános iskolákban. A szakmunkásképzőkben a 3,2-es év végi átlaghoz képest a tudás-teljesítmény 3,4-es átlaga alig módosult. (A mintában a leány tanulók súlya meghatározó volt). A szakközépiskolások körében a 3,2-es tanulmányi átlaghoz képest a teszteredmények átlaga (3,0) alacsonyabb volt. A gyengén és elégtelenül teljesítők meghatározó nagyságrendben a szakmunkásképzőkben tanuló diákok körében figyelhetők meg. A közepes eredményűek megközelítően egyenletesen oszlanak el a közoktatási intézmények egyes típusaiban.

A tanulók év végi osztályzataiból nyert adatok nemenkénti megoszlása mögött a fiúk-lányok eltérő habitusán túl alapvetően a pubertáskor sajátosságai, valamint a kulturális és személyes diszpozíciók közötti különbségek rejlenek. A lányok 64,3 százaléka jeles vagy jó tanuló, 31 százalékuk közepesen, 4,7 százalékuk elégségesen teljesít az iskolában. A fiúk 43,9 százaléka jeles és jó tanuló, 41,6 százalékuk közepes, 14,4 százalékuk tanulmányi előmenetele elégtelen vagy éppen csak megfelelt.

teszteredmények		iskolatípus						
	nem	ált.	gimn. 4.	gimn. 6.	gimn. 8	sz. k.	sz.m.	együtt
0–20%	fiú	62,7	0,0	0,0	2,4	7,7	0,0	72,8
	lány	17,2	1,2	0,0	0,6	1,2	7,1	27,2
	együtt	79,9	1,2	0,0	3,0	8,9	7,1	100,0
21–40%	fiú	24,6	7,7	2,6	2,1	16,4	0,0	53,3
	lány	20,5	9,2	2,1	2,6	8,2	4,1	46,7
	együtt	45,1	16,9	4,6	4,6	24,6	4,1	100,0
41–60%	fiú	14,5	4,8	2,7	0,5	16,1	5,4	44,1
	lány	18,8	14,5	3,8	2,7	7,0	9,1	55,9
	együtt	33,3	19,4	6,5	3,2	23,1	14,5	100,0
61–80%	fiú	18,5	3,6	1,0	0,5	15,5	10,8	50,0
	lány	16,0	11,9	6,7	1,0	6,2	8,2	50,0
	együtt	34,5	15,5	7,7	1,5	21,6	19,1	100,0
81–100%	fiú	12,0	7,8	10,4	1,0	7,8	2,6	41,7
	lány	8,8	22,9	13,0	2,1	3,1	8,3	58,3
	együtt	20,8	30,7	23,4	3,1	10,9	10,9	100,0

3. táblázat. A tanulók nemének és iskolatípusának alakulása az ötfokú teszteredmények szerint

A tanulmányi tesztek eredményei az év végi érdemjegyeknél árnyaltabb képet nyújtanak a tanulóknak az egyes iskolatípusokban nyújtott teljesítményéről. *(3. táblázat)* Az összes iskolatípusban a tesztek eredményeinek 40 százalékát sem teljesítők körében a fiúk aránya közel kétharmados volt. Különösen az általános iskolában kirívóan nagyok a fiúk teljesítmény-mínuszai. A közepes (41–60 százalék) teljesítményű tanulók körében a lányok 10 százalékkal nagyobb arányban vannak, mint a fiúk. Az általános iskolákban és a gimnáziumokban több a közepes teljesítményű lány. Ugyanakkor a jobb iskolák szívóhatásának köszönhetően a szakközépiskolákban a közepes tesztértékekkel rendelkező fiúk számaránya közel 10 százalékkal meghaladja a lányok közepesen teljesítőinek csoportját. A 80 százalékos, jó teszteredmények nemenkénti és iskolatípusonkénti arányai kiegyenlítettebbek. A 100 százalékos, kiváló tudást bizonyítók között több lány volt (58,3 százalék), mint fiú (41,7 százalék). A gimnazisták között háromszor több a maximális teljesítményt nyújtó lány (22, 9 százalék), mint fiú (7,8 százalék). Viszont az általános iskolákban (12,0 százalék) és a szakközépiskolákban (7,8 százalék) majdnem megduplázódott a maximális eredményeket nyújtó fiúk aránya a lányokéhoz képest.

Az iskolákban nyújtott teljesítmények településtípusonként eltérő eredményeket mutatnak, amennyiben az év végi érdemjegyek adatait és a tantárgyi tesztekből nyert eredményeket vetjük össze. Reprezentatív mintánkban öt településtípusban vizsgáltuk az általános iskolák, gimnáziumok, szakközépiskolák, szakmunkásképzők tanulói teljesítmé-

nyét. A vizsgált településtípusok: megyei jogú város, 10 000 fő lélekszámnál nagyobb és kisebb városok, valamint az 5000 fő lakosságszámnál nagyobb és kisebb községek. Mindkét változó elfedi a „településlejtőt", vagyis azonos településtípusokban a jó és kevésbé eredményes iskolai tanulói teljesítményeket homogenizálják. *(4–5. táblázat)*

település-típus	év végi átlagok						együtt
	nincs info.	elégtelen	elégséges	közepes	jó	jeles	
nincs információ	–	–	–	–	–	–	–
megyei jogú város	4,1%	1,3%	9,2%	38,3%	36,8%	10,2%	100,0%
város (10000 és több)	13,2%	–	3,5%	33,1%	37,0%	13,2%	100,0%
város (9999 és kevesebb	–	–	20,9%	11,6%	41,9%	25,6%	100,0%
község (2000 és felette)	1,6%	–	–	25,4%	46,0%	27,0%	100,0%
község (1999 és kevesebb)	1,6%	1,6%	8,1%	37,1%	31,5%	20,2%	100,0%
együtt	7,6%	0,8%	7,1%	34,1%	36,5%	13,9%	100,0%

4. táblázat A tanulók év végi tanulmányi eredményének településtípusonkénti alakulása

település-típus	teszteredmények					együtt
	0–20%	21–40%	41–60%	61–80%	81–100%	
megyei jogú város	50,3%	55,4%	52,3%	34,3%	38,1%	46,1%
város (10000 és több)	14,2%	19,3%	25,9%	43,4%	50,8%	30,7%
város (9999 és kevesebb	7,1%	6,9%	5,1%	2,5%	–	4,3%
község (2000 és felette)	1,5%	4,0%	5,6%	11,6%	9,1%	6,4%
község (1999 és kevesebb)	26,9%	14,4%	11,2%	8,1%	2,0%	12,5%
együtt	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

5. táblázat. A teszteredmények településtípusonkénti alakulása

A homogenizálódás jelensége mögött vélhetőn az adott településtípusokban jó és kedvezőtlen adottságú iskolák teljesítményének kiegyenlítődése rejlik. Ezért a tanulói teljesítmények települési sajátosságait differenciáltabb intézményi, település-mutatók alapján is megvizsgáltuk. Az iskoláktól nyert szociológiai és intézményi működési és önértékelési adatok alapján több dimenzióban (a továbbtanulás mértékét, a nyelvvizsgával végző tanulók, a hátrányos helyzetű tanulók arányát) értékelve kialakítottuk az iskolák fejlődő vagy depressziós helyzetét jelző, a reál-oktatási folyamatokat és intézményi adottságokat rögzítő települési intézményi státuszok kategóriát. Ennek megfelelően a pécsi, városi, községi településkategóriákon belül – nem csupán a település nagyságához és közigazgatási pozíciójához igazodó, hanem az intézmények adottságait és alapellátási szintjét is tükröző – további hat intézményi kategóriát alakítottunk ki, ezek: Pécs – előnyös státuszú, Pécs- hátrányos státuszú; város – előnyös státuszú; város – hátrányos státuszú; község – előnyös státuszú; község – hátrányos státuszú települési intézmények. Ebben a települési-intézményi státusz-hierarchiában a hagyományos településlejtő

iskolák státusza	teszteredmények					együtt
	0–20%	21–40%	41–60%	61–80%	81–100%	
Pécs – előnyös státuszú	6,8	26,0	26,3	17,8	23,1	100,0
Pécs – hátrányos státuszú	54,7	21,1	7,0	9,4	7,8	100,0
város – előnyös státuszú	11,4	14,6	13,9	18,4	41,8	100,0
város – hátrányos státuszú	14,4	16,7	25,7	30,2	13,1	100,0
község – előnyös státuszú	4,3	11,4	18,6	34,3	31,4	100,0
község – hátrányos státuszú	45,7	25,7	18,1	10,5	0,0	100,0
együtt	19,7	20,2	20,1	20,0	19,9	100,0

6. táblázat. A tantárgyi teszteredmények alakulása az egyes települési iskolai státuszok szerint

társadalmi, gazdasági és oktatásszociológiai összefüggései árnyaltabban körvonalazódnak. *(6. táblázat)*

A legjobb (61–100 százalékos) tudás-teljesítménnyel rendelkező tanulók negyede-fele a pécsi-baranyai városi-községi településtípusok előnyös státuszú iskoláiban érte el jó eredményeit. Ugyanakkor a 21–60 százalékos, alacsony tudás-teljesítményt produkáló iskolák tanulói minden településtípusban a hátrányosabb feltételekkel rendelkező intézményekbe járnak. Pécs perem-iskoláiban a vizsgálatban részt vett diákok 75,8 százaléka alacsony eredményeket ért el, a kisvárosok hátrányos adottságú iskoláiban a tanulók 31,1 százaléka hasonlóan alulteljesített, a hátrányos helyzetű községi iskolákban a tanulók 71,4 százaléka a legrosszabb eredménnyel töltötte ki tanulmányi tesztjét. Tehát a legrosszabb teljesítményű gyerekek nagyságrendben (54,7 százalék) hasonló arányban tanulnak Pécs perem-térségeinek iskoláiban, mint a hátrányos helyzetű baranyai kistelepülések iskoláiban (45,7 százalék). A jó teljesítményű gyerekek megtalálhatók Baranya jobb adottságú kisvárosainak iskoláiban (41,8 százalék) ugyanúgy, mint a megye tehetősebb adottságokkal rendelkező községeiben (31,4 százalék) vagy a megyeszékhely belvárosi iskoláiban (23,1 százalék). A iskolai státuszkülönbségek mögött a települések és iskolák eltérő gazdasági, népességi, szociológiai jellemzői, humán-erőforrásbeli és innovációs potenciálja körvonalazódik. Vélhetően ezek azok a társadalmi és gazdasági szegmensek, amelyek az ott élő népesség belső rétegződését is alakítják. A családok vagyoni, kulturális tőkefelhalmozási szokásai, gazdasági, művelődési mobilitásuk jelentős eltéréseket mutatnak a különböző státuszú, településtípusokban. *(11. táblázat)*

A szülők iskolai végzettségében felhalmozott tudástőke, művelődési eszközökkel való ellátottságuk, művelődési szokásaik, az olvasáshoz és a tanuláshoz való viszonyuk, fogyasztási kultúrájuk és értékválasztásuk, a munka világában betöltött pozíciójuk és értékválasztásuk, mobilitási aspirációjuk erősen meghatározza azt a szociokulturális hátteret, amelyben a gyermekeik nevelődnek. A szülők társadalmi státuszának és a gyermekeik iskolai teljesítményének összefüggéseire egyre több szakirodalmi adat utal. *(4,11)*

A szülők társadalmi státusza a tudástőke felhalmozásának mértékétől függően kijelöli a munka világában betöltött pozíciójukat is. Tekintettel arra, hogy az iskolai végzettség és a művelődéshez kötődő beállítódás a szülők társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyét is meghatározza, itt nem elemezzük a szülők foglalkozási viszonyát és a munkahelyi hierarchiában betöltött helyét.

A családban felhalmozódó tudástőke a szülők iskolai végzettségével, az idegen nyelvi tudással, számítástechnikai és kommunikációs képességek meglétével mérhető. Mindkét szülő iskolai végzettségét és gyermekeik tanulmányi teljesítményét vizsgálva azt tapasztaltuk, hogy az alacsonyabb iskolázottságú szülők gyerekei alacsony tudás-teljesítményt produkáltak. A 20 százalékos, alacsony teljesítményt elért gyerekek 39,5 százalékának apja (27,1 százalékának anyja) csupán 8 általános iskolai osztályt végzett. A 81–100 százalékos, magas iskolai teljesítménnyel rendelkező diákok 72,7 százalékának apja (60,5 szá-

az apa iskolai végzettsége	teszteredmények					
	0–20%	21–40%	41–60%	61–80%	81–100%	együtt
8 befejezett osztály	39,5	14,8	17,3	13,6	14,8	100
szakiskola	0,0	11,8	11,8	29,4	47,1	100
szakmunkásképző	15,9	21,5	20,2	28,5	13,9	100
gimnáziumi érettségi	16,7	36,1	8,3	11,1	27,8	100
szakközépiskolai érettségi	6,1	25,5	19,4	29,6	19,4	100
főiskolai diploma	3,8	17,0	35,8	7,5	35,8	100
egyetemi diploma	6,8	9,1	11,4	13,6	59,1	100
egyéb	21,9	17,2	23,4	12,5	25,0	100
együtt	16,0	20,3	19,9	22,0	21,9	100

7. táblázat. Az apa iskolai végzettsége és a tanulók teljesítményének alakulása

az anya iskolai végzettsége	teszteredmények					
	0–20%	21–40%	41–60%	61–80%	81–100%	együtt
8 osztálynál kevesebb	0,0	0,0	66,7	33,3	0,0	100,0
8 befejezett osztály	27,1	14,4	12,7	26,3	19,5	100,0
szakiskola	25,9	25,9	18,5	22,2	7,4	100,0
szakmunkásképző	15,2	22,2	23,4	18,7	20,5	100,0
gimnáziumi érettségi	12,5	29,5	17,0	17,0	23,9	100,0
szakközépiskolai érettségi	12,0	22,4	12,0	32,8	20,8	100,0
főiskolai diploma	9,6	13,7	20,5	17,8	38,4	100,0
egyetemi diploma	4,7	11,6	23,3	23,3	37,2	100,0
egyéb	17,9	17,9	40,3	9,0	14,9	100,0
együtt	15,7	20,0	20,1	21,7	22,5	100,0

8. táblázat. Az anya iskolai végzettsége és a tanulók teljesítményének alakulása

zalékának anyja) egyetemi diplomával rendelkezik. Vizsgálatunk is azt a teljesítmény-tendenciát erősítette meg, hogy a magasabb társadalmi státusszal rendelkező és magasabb iskolai végzettségű szülők gyerekei magasabb teljesítményt értek el a tudástesztek kitöltése során. *(7–8. táblázat)*

Meghatározóan magas a jó tanuló gyerekek körében azoknak a szülőknek a száma, akik idegen nyelvtudással, tanulási aspirációval, számítógépkezelési és más közhasznú ismeretekkel rendelkeznek. Az idegen nyelvtudással rendelkező apák 64,8 százalékának, az anyák 62,8 százalékának a gyermeke jó és jeles tanuló. Az a tendencia rajzolódik ki, hogy a szülői réteg, amely a tanulást és a tudással szerzett javakat értékként feltételezi, gyermekeit pozitívan szocializálja az iskolai teljesítményekre.

A szülők jövőre irányuló tanulási terve jellegzetesen összefügg a magas tanulmányi eredményeket elért tanulók körében tapasztalt teljesítményekkel. Ahol a szülők az elkövetkező években tanulni szándékoznak, az apák 66,7 százalékának, az anyák 62,8 százalékának gyerekei jeles és jó tanulók. Azokban a családokban, amelyekben a tanulással és a tudással elérhető teljesítményt a szülők is meghatározóan fontosnak tartják, és ez iskolai végzettségükben és további tanulmányi szándékaikban is megnyilvánul, ott a tanulók iskolai teljesítményei magasak.

Azt feltételeztük, hogy az apák jövedelmi helyzete erős faktorként befolyásolja a család kulturális és tudás-akkumulálódási folyamatát. Ettől eltérően azt tapasztaltuk, hogy az édesapák jövedelmi viszonyaival, jövedelmi helyzetével automatikusan nem jár együtt modellálható társadalmi és iskolázottsági státusz, kulturális fogyasztás. Mintánkban is megfigyelhető a kilencvenes évek elejétől a magyar társadalomra jellemző úgynevezett státusz-diszkrepancia, amelyet egyfelől a jövedelmek jelentős átstrukturálódása hozott magával. A jelenség egy jellegzetes rétegének elszegényedésével, mások hirtelen meggazdagodásával járt együtt. *(11)* Másfelől pedig e folyamattal párhuzamosan a középiskolai végzettség általánossá válása és a felsőoktatási expanzió ellenére sem következett be egyes rétegeknél a művelődési szokások átstrukturálódása. Ez a tendencia figyelhető meg az alacsony jövedelmű és magas kulturális ráfordítású, illetve magas jövedelmű, de alacsony művelődési ráfordítású családokban is. A státusz-diszkrepancia egyik sajátos megnyilvánulása, hogy a családok kétharmada nem tud megélni havi jövedelméből, de hagyományos életmódjához ragaszkodva mégis közepes-magas kulturális fogyasztásának nívója. Ezekre a családokra erőteljesen jellemző a „halasztott kulturális fogyasztás" is. Vagyis a családok egy rétegcsoportja a jelenlegi egzisztenciális viszonyai miatt nem képes a művelődési javak és szolgáltatások megvásárlására, de a jövőbeli fogyasztásra irányuló, szabadidős, továbbtanulási elképzelések között első helyen szerepel a művelődéshez, tanuláshoz kötődő szolgáltatások, termékek beszerzésének, elsajátításának (könyv, CD, számítógép, másoddiploma, nyelvi tanulmányok, tanulmányút stb.) terve.

A vizsgált családoktól megkérdeztük: „Elegendőnek tarják-e a jelenlegi jövedelmüket

a gondtalan élethez?", valamint hogy ha nem, akkor „…mekkora havi jövedelemre lenne szüksége a családnak…?". A jelenlegi havi jövedelem és az általuk szükségesnek tartott havi jövedelmek különbözetéből számított különbség a jövedelmi mínusz. A családok havonta átlagosan 175 ezer Ft-os jövedelmi mínusszal rendelkeznek. A jövedelmi mínuszok 61,5 százaléka azokban a családokban regisztrálható, ahol a gyerekek iskolai teljesítménye jó vagy jeles. Az alsó és felső jövedelmi ötöd kategóriákba sorolható apák jelezték a havi megélhetéshez szükséges jövedelmi források hiányát.

Az apák jövedelmi helyzete önmagában nem utal a szellemi tőke vagyoni tőkévé történő akkumulálódásra. Ha azonban a család összjövedelmét vizsgáljuk, akkor igen szoros összefüggést találunk a családok általános jövedelmi helyzete és a gyermekeik teljesítményei között. *(9. táblázat)*

család összjövedelme	teszteredmények					
	0–20%	21–40%	41–60%	61–80%	81–100%	együtt
35.000 Ft.-nál kevesebb	15,0	20,6	13,1	29,9	21,5	100
35.001–55.000 Ft.	26,8	20,5	20,5	18,8	13,4	100
55.001–75.000 Ft.	12,4	27,8	17,5	28,9	13,4	100
75.001–110.000 Ft.	15,2	9,8	23,9	34,8	16,3	100
110.001 Ft.-nál több	12,1	13,1	24,2	13,1	37,4	100
együtt	16,6	18,5	19,7	24,9	20,3	100

9. táblázat. A család összjövedelmének a tanulói teljesítmények szerinti megoszlása

Mindaz, amit a státusz-diszkrepanciáról kifejtettünk, megjelenik a tanulói teljesítmények és a család összjövedelmének elemzése során is. Megfigyelhető, hogy a jó és a kiváló (61–100 százalék) gyerekek az alacsony (első jövedelmi ötöd) és a magasabb (negyedik és ötödik jövedelmi ötöd) jövedelmi kategóriákban is megtalálhatók. A közepes teljesítményű tanulók (61–80 százalék) családi háttere hasonlóan differenciált képet mutat a család jövedelmi helyzetét tekintve, mert nemcsak az alacsony, hanem a magas jövedelmi kategóriába sorolt családokban is megtalálhatók. A család összjövedelmének és a tanulók teljesítményének összefüggése tendenciájában azt jelzi, hogy a magasabb teszteredményeket elérő gyerekek meghatározóan a magas jövedelmű (37,4 százalék) és szerény mértékben (21,5 százalék) a legalacsonyabb jövedelmű családokból származnak. A szerény anyagi lehetőségeket biztosító családokban a tanulók alacsony (0–20 százalék) teszteredményeket értek el. A jó és kiváló (61–100 százalék) teljesítményű tanulók családjának 50,5 százaléka a felső jövedelmi kategóriába tartozik, vagyis a család összjövedelme 110.001 Ft és ennél több. A harmadik jövedelmi ötödbe (75.001–110.000 Ft) tartozó családok 50,1 százalékában is jó és kiváló teljesítményt nyújtó gyerekek élnek. Az alsó két jövedelmi ötöddel rendelkező családok (0–55.000 Ft) gyermekei jellemzően 21–40 százalékos eredménnyel írták meg tantárgyi tesztjeiket.

A családok művelődési szokásait befolyásolja az a kulturális intézményi infrastruktúra és a háztartások kulturális eszközállománya, amely a család otthonában, lakóhelyi kör-

tanulmányi átlag	kulturális eszközök		
	szerény (1–5 db)	közepes (6–11 db)	jó (15–23 db)
elégtelen	4,8	1,1	1,0
elégséges	14,3	7,1	5,2
közepes	40,5	38,7	27,0
jó	33,3	39,2	42,5
jeles	7,1	13,9	25,3
együtt	100,0	100,0	100,0

10. táblázat. A tanulók érdemjegyei és a család összes kulturális eszközeinek alakulása

nyezetében elérhető. A gyerekek számára meghatározóan fontos az a tárgyi-kulturális környezet, amelyhez mindennapi művelődési szokásaik, hagyományaik kötődnek. A háztartások kulturális eszközökkel (lemezjátszó, rádió, tv, CD, kamera, magnetofon, szatellit-antenna, videó, fényképezőgép, diavetítő, filmfelvevő, filmvetítő, hanglemezek, számítógép, internet-csatlakozás, telefon, rádiótelefon, személyi hívó, fax) való ellátottsága erősen különbözik az eltérő érdemjegyekkel rendelkező gyerekek körében. A szerény kulturális eszközökkel rendelkező családokban kevés (7,1 százalék) a jeles és jó tanuló, a magas kulturális ellátottságú háztartásokban élő tanulók (25,3 százalék) jeles érdemjeggyel zárták az 1999-es tanévet. *(10. táblázat)*

Az általános iskolába és a középiskolába járó gyerekek lakóhelyi környezetében, az egyes családok rétegeiben eltérő mértékben és minőségben felhalmozódó kulturális eszközökről és művelődési intézményi látogatottságról nyert adatok arra utalnak, hogy a családok kulturális hátterének adottságai erőteljesen befolyásolják a gyermekek jövőjének alakítását.

Szembetűnőek a városiasodottabb és falusias településtípusok családjaiban a kulturális eszközökkel való ellátottság különbségei. A hátrányos vidéki városok iskoláiba jár a szerény kulturális eszközökkel rendelkező családok 40,6 százaléka, a hátrányos községi (19,1 százalék) iskolák tanulói ugyancsak jellegzetesen szerény kulturális eszközökkel rendelkeznek odahaza. A magas kulturális infrastruktúrával ellátott családok gyermekei 55,5 százaléka Pécs előnyös státuszú iskoláiban, illetve a hasonló státuszú vidéki városokban (27,4 százalék) tanul. A kulturális eszközök lakossági ellátottságában fellelhető különbségek az iskolában elsajátított tudás területi különbségeiben is tükröződnek. *(6, 11. táblázat)*

összes kulturális eszköz	iskolák státusza						
	Pécs		város		község		
	előnyös	hátrányos	előnyös	hátrányos	előnyös	hátrányos	együtt
szerény (1–10 db)	14,7	9,6	7,6	40,6	8,4	19,1	100
közepes (11–15 db)	29,1	11,6	19,8	25,5	7,0	7,0	100
magas (16–23)	55,6	6,7	27,4	5,9	4,4	0,0	100
együtt	29,1	10,2	17,4	26,9	7,0	9,4	100

11. táblázat. A családban meglévő összes kulturális eszköz az egyes iskolák státusza szerinti megoszlásban

A gyerekek tanulmányát kulturális és fogyasztási szokásaikkal, művelődési beállítódásukkal támogató szülők magasabb eredményeket várhatnak gyermekeiktől. (A kulturális eszközökkel való ellátottság és a tanulói teszteredmények korrelációs együtthatója 0,228). Azokban a családokban, ahol a kulturális eszközök száma magas *(12. táblázat)*, ahol oktatásra *(13. táblázat)*, általános művelődésre *(14. táblázat)* jelentősen magasabb összegeket szánnak, ott a gyerekek 81–100 százalékos eredményt értek el mérési tesztjeink kitöltése során.

A tanulók szakköri és fakultációs tanulmányainak gyakoriságában is érzékelhető a magas teljesítményű tanulók motiváltsága. A tanulóknak csupán 37 százaléka jár szakkörre vagy tantárgyi fakultációra, de tanórán kívüli oktatásban elsősorban a jó tanulók vesznek részt. Az iskolai kötelező tantárgyak tanulásán kívül más szakköri vagy fakultációs órákat látogató tanulók teljesítménye szignifikánsan magasabb, mint a szakkörökre vagy fakultációra nem járóké. (A változók szignifikancia-szintje három tizedesig 0.) A tanórán kívüli tanulás csak részben függ az iskola által kínált szakköri és fakultációs lehetőségektől. A szakkörök jelentős része ma már – elsősorban a városi iskolákban – fizetős szolgáltatásként nyújt lehetőséget a tanulók speciális érdeklődésének fejlesztésére. Ez a tény meglehetősen leszűkíti a szerényebb anyagi lehetőségekkel rendelkező tanulók tanórán kívüli lehetőségeit. Azok a diákok, akik kettő vagy annál több szakkört, fakultációt láto-

összes kulturális eszköz	teszteredmények					
	0–20%	21–40%	41–60%	61–80%	81–100%	együtt
szerény (1–10 db)	29,0	19,0	18,1	21,4	12,5	100
közepes (11–15 db)	12,8	19,8	22,8	24,3	20,3	100
magas (16–23 db)	11,8	14,7	17,6	16,9	39,0	100
együtt	17,4	18,8	20,6	22,3	21,0	100

12. táblázat. A család összes kulturális eszköze a tanulók eredményei szerinti megoszlásban

teszteredmények	oktatásra fordított összes költség			
	szerény 0–15000	közepes 15.001–40.000 Ft	magas 40.001 Ft-nál több	együtt
0–20%	8,5	6,5	8,5	7,8
21–40%	20,0	14,5	21,2	18,5
41–60%	18,5	29,8	21,2	23,1
61–80%	27,7	25,8	18,6	24,2
81–100%	25,4	23,4	30,5	26,3
együtt	100,0	100,0	100,0	100,0

13. táblázat. A tanulók teszteredményei és a család oktatásra fordított összes költsége

művelődésre fordított összeg	teszteredmények					
	0–20%	21–40%	41–60%	61–80%	81–100%	együtt
szerény (10.000 Ft alatt)	11,7	26,4	13,5	23,3	25,2	100
közepes (10.001–35.000 Ft)	11,6	10,9	26,4	26,4	24,8	100
magas (35.001 Ft fölött)	11,4	20,8	25,5	13,4	28,9	100
együtt	11,6	20,0	21,3	20,9	26,3	100

14. táblázat. A család művelődésre fordított összege a tanulók teszteredményei szerinti megoszlásban

anyagi ráfordítások	teszteredmények					
	0–20%	21–40%	41–60%	61–80%	81–100%	együtt
szerény (4.000 Ft alatt)	13,7	18,0	10,8	3,8	6,0	10,1
közepes (4.001–20.000 Ft)	41,2	43,0	37,4	62,9	33,1	43,3
magas (20.000 Ft fölött)	45,1	39,1	51,8	33,3	60,9	46,6
együtt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

15. táblázat. A családban könyvre és folyóiratra fordított összeg a tanulói eredmények megoszlásában

gatnak, magasabb teszteredményeket értek el a vizsgálatok során. A 81–100 százalékos teljesítményű tanulók körében a kettő és több szakkör vagy fakultáció látogatottsága 36 százalékos.

A családi könyvtárnak ma is nagy szerepe van a gyerekek nevelésében. A családok 46,6 százaléka 20.000 Ft feletti összeget költ évente könyvekre és folyóiratokra. A kiváló teszteredményű gyerekek (81–100 százalék) családjában a szülők 60,4 százaléka évente 20.000 Ft-nál többet fordít könyvekre. *(15. táblázat)*

A család olvasási szokásai két teljesítmény-kategóriában jeleznek jelentős különbségeket: a legalacsonyabb és a legmagasabb teljesítményű diákok körében közel kétszeres az eltérés. A szakirodalmat vagy/és szépirodalmat olvasó családokban a tanulók igen magas, (44,7 százalékuk) 61–100 százalékos teljesítményt értek el. A 0–40 százalékos teljesítménykategóriába tartozik a nem olvasó családok gyermekeinek 51,4 százaléka.

A szülők művelődési, pihenési szokásai olyan viselkedésmintákat rögzítenek a

gyermekeikben, amelyeket nagy valószínűséggel életük során követni fognak. Meghatározóan magas a jó tanuló gyerekek körében azoknak a szülőknek a száma, akik idegen nyelvtudással, tanulási aspirációval, számítógépes és más közhasznú ismeretekkel rendelkeznek. Az idegen nyelvtudással rendelkező apák 64,8 százalékának, az anyák 62,8 százalékának gyermeke jó és jeles tanuló. Az a tendencia rajzolódik ki, hogy az a szülői réteg, amely a tanulást és a tudással szerzett javakat értékként feltételezi, gyermekeit pozitívan szocializálja az iskolai teljesítményekre.

Ahol a külföldi utazás egyben művelődési tevékenység is, ahol a család színházba, moziba, közművelődési intézményekbe jár *(16. táblázat)*, a gyerekek 65,4 százaléka közepes vagy annál jobb tanulmányi teljesítményt ért el.

művelődési szokások	teszteredmények					
	0–20%	21–40%	41–60%	61–80%	81–100%	együtt
rendszeresen nem látogatók	29,3	24,8	15,9	16,2	13,8	100
rendszeresen látogatók	16,0	18,5	21,5	21,5	22,4	100
együtt	19,9	20,4	19,9	20,0	19,9	100

16. táblázat. A művelődési intézményeket rendszeresen látogató családok megoszlása a tanulói eredményekkel összevetve

A szülők értékválasztásainak vizsgálatai során megkérdeztük, hogy „Önök szerint mely körülmények teszik vonzóvá lakóhelyüket?" A magas kulturális fogyasztású szülők értékválasztásainak sorában meghatározó helyet foglal el a művelődés, a fejlődő település, a természetvédelem értékei.

A szülők munkavilága arra utal, hogy mindennapi tevékenységük rétegcsoportonként eltérő kvalifikációt és pszichés állóképességet kíván. A jeles és jó tanulók szülei esetében az apák 68,4 százaléka, az anyák 63,9 százaléka olyan munkát végez, amelynek során a rutin helyett folyamatos döntési és tanulási helyzetbe kényszerül.

Meghatározóan magas volt a jó tanulók körében mindkét szülő esetében a vállalkozásokban való részvétel (a 61–100 százalékot teljesítő tanulók édesapjának 73,3 százaléka, édesanyjának 75,5 százaléka vállalkozó.) A szülők mindennapi tevékenységéhez kötődő értékattitűdök közül – a tanulók teszteredményeitől függetlenül – az apák és az anyák elsődleges szempontként a jó megélhetési lehetőségek fontosságát emelték ki. Viszont a magas teljesítmények, érdekes munkafajták elérését elsősorban a jó tanulmányi eredménnyel rendelkező tanulók szülei említették meg.

A szülők iskolai végzettsége, valamint a családokban felhalmozott kulturális infrastruktúra és annak használati szokásai, a szülők értékválasztása, a mindennapi tevékenységükhöz tapadó értékattitűdök igen erősen hatnak gyermekeik iskolai tanulási teljesítményeire. A kulturálisan ingerdús, folyamatos tanulásra, a környezeti kihívásokra történő reflektálásra ösztönzött családokban érték a tanulás és az iskolában megszerezhető tudás. Életmódjukkal és életminőségükkel közvetlen és közvetett módon motiválják gyermekeiket a nagyobb tudás elérésére.

Miként befolyásolja a tanulók iskola- és pályaválasztását szociokulturális és lakóhelyi-települési hátterük? Mire jó, hogyan konvertálható a tanulók jövőjének építése során az iskolában szerzett tudás? A családoktól és a tanulóktól nyert kérdőívek alapján több szempontú elemzés készült.

A tanulók és a szülők iskolaválasztási szándékai között – nemtől, iskolatípustól függetlenül – jelentős eltérések mutatkoznak. A tanulók kevésbé differenciáltan ismerik a továbbtanulási lehetőségeiket, a szülők viszont pontosan megkülönböztetik a szakképző közoktatási és szerkezetváltó gimnáziumi típusokat.

A szülők és a diákok iskolaválasztási terveinek összevetéséből kitűnik, hogy a tanulók 32,4 százaléka (a szülők 60,0 százaléka) középiskolai érettségiben jelölte meg a tanuló

tervezett legmagasabb iskolai végzettségét. A felsőfokú tanulmányok között viszont a szülők elképzelései bizonyulnak visszafogottabbaknak. Főiskolára szánja gyermekét a megkérdezett szülők 22,5 százaléka, ezzel szemben a tanulók 30,8 százaléka kíván főiskolán diplomát szerezni. A szülők és a gyermekeik által tervbe vett iskolai út alakításában a legkirívóbb eltérés az egyetemi diploma megszerzése tekintetében alakult ki. Míg a diákoknak egynegyede, addig a szülőknek csak 2,4 százaléka tervezi gyermeke számára az egyetemi diploma elérését. *(17–18. táblázat)*

A tanuló iskolaválasztása	A szülő által javasolt továbbtanulás iskolatípusa									együtt
	másik iskola	szak-iskola	szak-munkás-képző	szakkö-zépisk.	techni-kum	gimná-zium (4. o.)	gimná-zium (6. o.)	főis-kola	egye-tem	
általános iskola	–	100,0%	–	–	–	–	–	–	–	100,0%
szakmunkásképző	2,7%	5,4%	43,2%	39,2%	2,7%	2,7%	4,1%	–	–	100,0%
középiskolai érettségi	1,4%	2,3%	18,1%	41,2%	11,6%	7,9%	10,2%	6,0%	–	100,0%
főiskolai diploma	2,9%	2,0%	–	10,2%	2,0%	14,6%	48,3%	16,1%	3,9%	100,0%
egyetemi diploma	0,6%	1,2%	1,2%	3,6%	–	17,2%	12,4%	61,5%	2,4%	100,0%
együtt	1,8%	2,3%	11,3%	21,8%	4,7%	11,7%	21,8%	22,5%	2,3%	100,0%

17. táblázat. A tanuló továbbtanulása során választandó iskolatípus és a szülő által javasolt iskolatípus megoszlása

tervezett foglalkozás	teszteredmények					
	0–20%	21–40%	41–60%	61–80%	81–100%	együtt
vállalkozó	19,2	22,4	22,1	23,5	12,8	100
vezető értelmiségi	8,0	14,1	24,3	20,9	32,7	100
irodai, szellemi	17,9	24,0	12,8	21,4	24,0	100
ipari fizikai	27,0	26,2	17,5	15,9	13,5	100
mezőgazdasági fizikai	55,0	25,0	2,5	17,5	0,0	100
együtt	18,3	21,0	19,2	21,0	20,5	100

18. táblázat. A tanulók tervezett foglalkozása és a teljesítmények megoszlása

A tanulók tudásszintjének és a szülők iskolaválasztási szándékának összevetése arra utal, hogy a szülők reálisan látják gyermekeik tudásbeli képességeit és ennek megfelelően választják meg iskolai mobilitási útjaikat is. A 21–40 százalékos teszteredményű, „alacsonyan" teljesítő tanulók 55,2 százaléka szakmunkásképzőben kíván továbbtanulni, ez megegyezik a szülők elképzelésével is. A „közepesen" teljesítő tanulók megelégednének az érettségi bizonyítvánnyal, esetleg főiskolai diplomára pályáznak. Szüleik viszont szakmát adó szakközépiskolába, technikumba és elsősorban 6 osztályos gimnáziumba küldenék gyermekeiket. Az egyetemi képzésben való részvételt, a 60 százalékot teljesítők 20,2 százaléka, a maximális eredményeket teljesítő diákok 53,5 százaléka célozza meg távlati iskolai terveiben.

A tervezett tanulmányi utak jellegzetes eltéréseket mutatnak az egyes településtípusok eltérő státuszú iskoláiba járó diákok körében. Az előnyös helyzetű iskolákban elenyésző azoknak a szülőknek az aránya, akik az iskolával kapcsolatos elégedetlenségük miatt gyermekeiket más, a jelenlegivel azonos típusú iskolába íratnák át. Csalódottsága miatt a jelenlegi iskolai intézmény helyett máshova íratná be gyermekét a szülők 18 százaléka. A megyei jogú város és a falvak hátrányos helyzetű iskoláiban taníttatják gyermekeiket azok a családok (83,3 százalék), akik nincsenek megelégedve az iskolák által nyújtott teljesítményekkel. Ez a tény arra utal, hogy az urbanizáltabb településeken levő iskolák jobban kielégítik a családok igényeit, mint a peremvárosok és aprófalvak iskolái.

A hátrányos helyzetű iskolákba járó gyerekek szülei a pályaválasztás során legfeljebb szakiskolában, szakmunkásképző iskolában, elvétve szakközépiskolában és hagyományos, 4 osztályos gimnáziumban tervezik továbbtaníttatni gyermeküket. A vidéki városok (26,0 százalék) és Pécs (58,4 százalék) általános iskoláiból az előnyösebb státuszú iskolákban tanuló gyerekek szülei részben a 6 osztályos gimnáziumokat, valamint az egyetemi előkészítésben erős szakközépiskolákat részesítik előnyben iskolai pályaválasztásuk során. E családokban igen erős késztetés figyelhető meg a főiskolai (pécsi: 49,7 százalék, vidéki város: 32,0 százalék) és egyetemi diploma (pécsi: 56,3 százalék, vidéki város: 25,0 százalék) megszerzése iránt.

A család szociokulturális és lakóhelyi települési háttere a továbbtanuláshoz hasonlóan meghatározó szerepet tölt be a diákok jövőbeli foglalkozásának terveiben is. A tanulók 50,6 százaléka szellemi munkát, 18,4 százaléka fizikai munkához kötődő foglalkozást szeretne választani, 31 százaléka – közelebbről még meg nem határozott – vállalkozásba kezdene. A tanulói tesztek eredményei és a tervezett foglalkozási utak erősen összecsengenek az iskolaválasztásban kifejeződő jövőépítési szándékokkal. A mezőgazdasági fizikai munkához kötődő szakmák választóinak 80,0 százaléka a tantárgyi teszteredményeikben legalacsonyabb teljesítményt nyújtó tanulók köréből kerül ki. Az ipari fizikai szakma felé orientálódó tanulók fele (51,2 százaléka) hasonlóan alacsony, 40 százalékos tudás-teljesítményt ért el. Irodai szellemi munkát vállalnának a 61–100 százalékos tudásteljesítményt prezentáló lányok. Diplomához kötött vezetői munkafajta betöltését tervezi a 81–100 százalékot elért diákoknak több mint a fele (53,6 százalék).

A tanulók foglalkozási terveit erőteljesen befolyásolja az apák jelenlegi foglalkozás szerinti beosztása. A fizikai munkát végzett apák gyerekeinek kétharmada ipari vagy mezőgazdasági fizikai munkás szeretne lenni. A szakmunkás pálya felé orientálódó fiatalok körében a mezőgazdasági szakmákra készülők a szakmunkásképzőkre korlátozzák továbbtanulási terveiket, az ipari szakmunkás pályára lépők azonban nyitottak a szakközépiskolák (58,3 százalék) felé is.

A szellemi munkakörben dolgozó apák gyerekei is meghatározóan szellemi foglalkozást választanának. Különösen erős a diplomás apáknak a gyerekeik foglalkozási tervére gyakorolt hatása. A vezető értelmiségi munkát választó diákok apjának fele diplomás és/vagy vezető munkakört tölt be.

A vállalkozó foglalkozás olyan gyűjtőkategóriaként él a gyerekek képzeletében, amelyhez nem annyira a munkafajta, mint inkább az életforma és a magas jövedelemszerzés lehetősége tapad. A vállalkozni vágyó diákok 43,6 százalékának édesapja szakmunkás, egyharmada vezető beosztású diplomás. A vállalkozó apák és vállalkozni szándékozó gyerekeik iskolai és pályatervei közelednek egymáshoz. A vállalkozó családból származó gyerekek többsége (70,4 százalék) szakközépiskolában vagy főiskolán szeretne képesítést szerezni vállalkozásai megalapozásához. Az életforma terve egyenletesen oszlik meg az alsó négy tanulói teljesítmény-kategóriában, de a jó tanulók kevésbé vonzódnak a vállalkozói foglalkozásokhoz (12,8 százalék), őket inkább a vezető értelmiségi pálya érdekli, 92 százalékuk főiskolai vagy egyetemi tanulmányokra készül.

A foglalkozási tervek és az iskolák települési státusza közötti kapcsolódások mögött a baranyai települések sajátos társadalmi és foglalkozásszerkezete húzódik meg. A vállalkozói foglalkozások mindhárom településtípus előnyös és hátrányos helyzetű iskoláiba járó gyerekek körében dominálnak (30 százalék körüli). Az urbanizáltabb települések előnyös státuszú iskoláiba járó tanulók szellemi foglalkozások, így vezető és irodai munkafajták iránt érdeklődnek. A hátrányos státuszú iskolák tanulói az ipari és mezőgazdasági fizikai foglalkozásokat választanák.

Összegezve: A művelődéshez, tanuláshoz, munkához, teljesítményhez kapcsolódó helyzetekben a szülők által megerősített értékek hosszú távra megalapozzák a tanulók tanulási és teljesítmény-motivációit. Az otthonról hozott kulturális kódok egész életre szó-

lóan hatnak a tanulók megismerési, pályaválasztási és életvezetési stratégiáira. A családban felhalmozódott tudás és kulturális tőke, a tanuláshoz kötődő értékek súlya megnyilvánul a tanulók iskolai eredményében, teljesítményében is. A családok rétegenként eltérő társadalmi mozgása mögött más-más művelődési szokások, kulturális fogyasztási modellek húzódnak meg. A szülők által megtapasztalt mobilitási utak ma is befolyásolják a gyermek szakma-, iskola- és pályaválasztását. A szerény jövedelmi lehetőségekkel és korlátozott kulturális fogyasztással rendelkező családokban élő jó tanulók további életpályáját jelentősen befolyásolja a családjuk tartósan vegetáló anyagi és művelődési életformája. Az eltérő státuszú iskolák különböző társadalmi, humánerőforrás- és infrastrukturális adottságai konzerválják a tudástermelés és akkumulálódás területi egyenlőtlenségeit. A tudás egyenlőtlen társadalmi és területi elosztásából következő esélykülönbségeket azonban a közoktatási intézményrendszer nem képes csökkenteni.

Irodalom:

(1) Jelentés a magyar közoktatásról. OKI, Bp, 1997.
(2) A tanulók tudásának felmérése '95. Monitoring Kutatások, 1997.
(3) SETÉNYI János: *Hatékonyság és minőség: a kilencvenes évek iskolája.* Alapítványi és Magániskolák Egyesülete, Bp, 1997.
(4) CSAPÓ Benő: *Az iskolai tudás.* OSIRIS Kiadó, Bp, 1998.
(5) VÁGÓ I. – BALÁZS É. – KOCSIS M.: *A képesség program hatása és eredményei 1, 2.* OKI, Bp, 1990.
(6) GAZSÓ Ferenc: *A társadalmi folyamatok és az oktatási rendszer.* Századvég, 1987. téli szám.
(7) ANDOR Mihály – LISKÓ Ilona: *Iskolaválasztás és mobilitás.* Iskolakultúra, Bp, 2000.
(8) SOMLAI Péter: *Szocializáció.* Corvin Kiadó, Bp, 1997.
(9) MAGGIO, P.: *A kulturális tőke és az iskolai teljesítmény.* In: *A társadalmi mobilitás – hagyományos és új megközelítések.* Szerk.: Róbert P., Új Mandátum Kiadó, Bp, 1998.
(10) BOURDIEU, Pierre: *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelése.* Gondolat Kiadó, Bp, 1978.
(11) KOLOSI T. – TÓTH I. – VUKOVICH Gy. (szerk.): *Társadalmi riport*. TÁRKI, Bp, 1998.
(12) Monitor vizsgálatok (1986–1997). Országos Közoktatási Intézet Értékelési és Érettségi Vizsgaközpont